

Anmeldelser

Degn og Direktør, festskrift til Holger Knudsen, 1994.

Redaktion Birte Kjær Jensen, Poul Lassen og Steen Sjørlev Undervisningsministeriets forlag, 80 kr.

31. august 1994 blev direktøren for folkeskoleafdelingen i ministeriet pensioneret. Det blev fejret i ministeriets gård med musik, taler og stor servering. Samtidig udgav medarbejderne et festskrift med den gode titel »Degn og direktør« – en titel, som i sjælden grad med få ord beskriver hovedpersonen.

Skiftet indeholder 19 bidrag fra medvirkende fra ethvert hjørne af Holgers mangesidige virke – han hed altid kun Holger. Næsten 50 år i dansk skole og undervisning med en aktivitet i højeste gear hele vejen måtte efterlade sig spor. Samtidig kunne afslutningen på de 12 års direktørvirksomhed give lejlighed til at skrive skolehistorie – og det indeholder en del af artiklerne direkte og andre mere implicit.

Heldigvis rummer bogen meget lidt egentlig hyldning, og det kan både hovedpersonen og læserne være tilfredse med. Det er ofte risikoen i et sådan skrift.

I stedet for har vi fået portræt af manden og skolen i et historisk samspil, som giver mange facetter. Ind imellem sniger den store mand – også stor af krop – sig selvfølgelig ind på banen, men flere forfattere holder sig helt strikte til sagen, nemlig til læreren, til skolen og hermed til børnene, som altid var det centrale for direktøren og degnen.

Med risiko for at forklejne nogle af forfatterne vover jeg alligevel at tage enkelte frem.

Vagn Skovgaard-Petersens velskrevne artikel »Degnen – manden fra ploven« er et eminent stykke ultrakort dansk lærerhistorie.

Jørgen Bøghs introduktion af – »vort største pædagogiske eksperiment«, nemlig forsvarrets civilundervisning er næppe skrevet før. Bøgh var sammen med Holger pioneren.

Magn. Blaksteen giver os skoledirektøren som primus inter pares, som den helt naturlige leder i en årrække af den stadig voksende kreds af skoledirektører.

Kamma Struwe fører læseren med sikker hånd gennem 1970'ernes folkeskoledebat frem til 1975-loven, hvor hun spillede en større rolle, end artiklen giver fornemmelse af.

At Holger ikke var nogen almindelig mødeleder, læser man i journalistens Eva Bendix »7 år i Grundskolerådet – til bords med pædagogerne«, og borgmesteren i Ballerup Ove E. Dalsgaard giver et fortræffeligt indblik i skoledirektørens arbejde i en kommune, hvor det politiske flertal var i overensstemmelse med skoledirektøren.

Tilsvarende giver Bertel Haarders artikel om »Folkeskolens trosartikler« et lige så klart billede af, hvordan situationen er, når minister, direktør og organisation ikke rigtig kan finde takten.

De to artikler giver virkelig facetter.

Også Ritt Bjerregaard har bidraget, men her ringer klokkerne ikke så højt.

Alt i alt: et festskrift til en person over middel.

Tage Kampmann

Gunhild Nissen: Udfordringer til Højskolen. Danske Folkehøjskoler 1844 til 1994.

Foreningen for Folkehøjskolars Forlag 1994. 392 sider, ill. Pris: 298 kr.

Kort før Grundtvigs død i 1872 udsendtes et lille bind med de fleste af hans egentlige højskoleskrifter under titlen *Smaaskrifter om den historiske Højskole*. Deri lå et program, der var vigtigt for Grundtvig, som anså historien for at være et helt centralt fagområde, og de fleste højskoler har gennem årene fulgt dette spor – ikke altid med en sådan respekt for historisk sandhed, som Grundtvig selv udviste. På denne baggrund kan det synes mærkeligt, at der til denne dag ikke er fremkommet en blot nogenlunde tilfredsstillende højskolehistorie, og det var

først med Roar Skovmands disputats i 1944, at der fremkom et videnskabeligt forsvarligt højskolehistorisk arbejde – og det var altså i hundredåret for grundlæggelsen af Rødding.

Man kan ganske vist ikke klage over højskolelitteraturens omfang. Der er skrevet mangt og meget, også af tilsyneladende historisk art, men det meste – også de andre bøger, der udkom omkring hundredårsjubilæet – er præget af store svagheder, først og fremmest derved, at højskolens verden er set indefra med en høj grad af indforståethed, og at forfatterne har næret en markant uvilje mod at omtale vanskeligheder og fiaskoer, således at f.eks. kortlivede og afvigende højskoler er behandlet stedmoderligt eller slet ikke omtalt. De personligheder, der har arbejdet i højskolens tjeneste, synes efter mange af disse bøger at dømmes alle at have været nærmest helgener eller genier. NB. mændene, for kvinderne er der næppe nok blevet plads til som andet end deres mænds koner.

Det har ændret sig noget på det sidste. Der er kommet et antal solide monografier over enkelte skolars historie, men det drejer sig ifølge sagens natur om skoler, der har bestået gennem en lang periode – typisk er det hundredårsdagen, der har været anledningen.

Det var derfor med store forventninger, man kunne imødesee den bog, som Foreningen for Folkehøjskoler bad Gunhild Nissen om at skrive til 150-årsdagen i 1994, og som kom til at hedde *Udfordringer til højskolen* med undertitlen *Danske folkehøjskoler 1844 til 1994*. Det er da også en både stor og smuk bog, der rummer meget værdifuldt stof og mange væsentlige iagttagelser. At den ikke er blevet *højskolehistorien*, skal man ikke klandre Gunhild Nissen for. Den opgave løses ikke ved ét bind, og måske er det slet ikke muligt at løse den – alt for meget materiale er gået tabt, særlig hvad de små, forsvundne skoler betræffer.

Gunhild Nissen har valgt at se emnet i lyset af de udfordringer, som højskoleverdenen har stået overfor i tidens løb, og derfor taget et antal temaer op, om man vil benytte »knudetovsprincippet«. Det giver en grundig behandling af enkeltproblemer og enkelte skolars forhold til disse, men gør det vanskeligere at få overblik over hele forløbet.

Det ved forfatteren meget vel, og i indledningen gør hun også opmærksom på, at der efter denne bog bør komme mange andre, f.eks. om eleverne og om undervisningshistorien. Det må man så håbe vil blive taget op inden alt for længe.

De udfordringer, der behandles, er 1) at få begyndt (d.v.s. starten af Rødding), 2) »Darwin og Brandes« (d.v.s. forholdet til nye tanker, eksemplificeret ved Ludvig Schrøder på Askov), 3) forholdet til nazismen, 4) det gamle elevgrundlags mindskelse, 5) lærernes krav om medbestemmelse m.m. og 6) »ungdomsoprøret« (igen eksemplificeret ved Askov). Askov står i centrum i meget af bogen, og det er ikke uforståeligt, men »flagskibet« Askov var aldrig identisk med hele højskolen – selv da Askov havde flest elever, var det kun en mindre del af højskoleeleverne, der kom dér. Nå, bogen er gennemillustreret med kommenterede billeder fra Vallekildes historie, så Askov står ikke alene.

Det første afsnit behandler starten af Rødding folkehøjskole og lægger selvfølgelig hovedvægten på Flors indsats. Det var forøvrigt ham, der formede ordet *folkehøjskole* – et ord, som Grundtvig vistnok aldrig brugte – og på ét punkt var han langt forud for sin tid, idet han indførte et skoleråd, valgt af eleverne. Tanken var hentet fra Grundtvigs *Bøn og Begreb* – det vigtigste af de højskoleskrifter, der ikke kom med i 1872, næppe fordi Grundtvig selv havde fortrudt tanken, men snarere fordi den ikke passede de praktiske skolefolk, der må have haft en finger med ved udgivelsen. (Carl Grove fra Grundtvigs højskole påstod ganske vist efter Grundtvigs død, at denne selv havde frabedt sig, at skriftet kom med, men det får stå ved sit værd – og det behøver ikke at have noget med elevstyretanken at gøre). Den første Rødding-forstander, Johan Wegener, holdt jo ikke længe, og hans skuffelse over, at eleverne ikke svarede til hans idealistiske drømme, er ganske typisk. Sådan er det gået mange lærere og forstandere i højskolens historie. Også på andre måder peger erfaringerne fra Røddings første tid fremad. (Godt materiale herom i Roar Skovmands *Højskolens ungdomstid i breve*.)

Det store afsnit om Ludvig Schrøder, navnlig tiden 1878-90, er meget væsentligt,

fordi det tydeligt viser, hvorledes man på Askov svigtede den opgave at være folkehøjskole og ikke bare bondehøjskole. Man fravalgte byelever og småkårsfolk, man afviste samtidens litteratur, og man veg uden om en drøftelse af bibelsyn og moderne videnskab. Som Gunhild Nissen skriver: »I stedet for det brændpunkt, Askov skulle have været for de grundlæggende diskussioner, blev den centrum for strategier til at undgå dem.« En af årsagerne var selvfølgelig af økonomisk art. Det var vigtigt for elevtilgangen, at der ikke blev sat spørgsmålstegn ved det livsgrundlag, som bondekulturen hvilede på. Man skulle vide, at »på en højskole lærer de unge i hvert fald ikke noget dårligt« – som man kunne høre brave forældre sige så sent som i 1950'erne. Men resultatet blev altså, at højskolen fik et præg af noget reaktionært og stillestående.

Set indefra ændrede dette sig til en vis grad i de første årtier af det tyvende århundrede, men det gik langsomt, og hvis man skal sætte politiske etiketter på, skete der ikke meget mere, end at det blev acceptabelt, at højskolefolk var radikale – en socialdemokrat blev betragtet med stor skepsis, som Oluf Bertolt, den senere leder af AOF, måtte opleve, da han i 1923-25 var højskolelærer i Høng.

Nazismens udfordring er et stort og vanskeligt kapitel. Gunhild Nissen graver dybt, men der kan nok graves endnu dybere. Hun påpeger med rette, at det tilsyneladende sammenfald mellem højskolemiljøets idégrundlag og den tidlige nazismes sprogbrug skabte usikkerhed hos mange, og at nogle højskolefolk i de allerførste år kom til at udtrykke sig vel tvetydigt. Men det vigtigste var nok, at højskolen ikke var i stand til at indtage en klart antinazistisk holdning, fordi en sådan ikke havde grobund i de kredse, hvorfra eleverne skulle komme. Uden elever ingen højskole, så man måtte passe på. Og så trænger vi stadig til at få en gennemgribende analyse af det danske folks stilling til nazismen og alt dens væsen i årene op til 1939. At være antinazist blev efter min erindring af de fleste betragtet som identisk med at være kommunist. Højskolen var vist hverken værre eller bedre end det danske folks gennemsnit.

Højskolen stod i 1950'erne over for en

vanskelig omstillingsproces, som Gunhild Nissen beskriver indgående, men knapt nok med tilstrækkelig forståelse af, *hvor* vanskeligt det var at arbejde i højskolen i de år. De (vi), der ville følge nye veje, blev ofte mistænkeliggjort af »de gamle«. (Krogerup og Hal Koch er det bedst kendte eksempel, men vi, der var på Magleås, som startede i 1950, mærkede det også. Det var et chok for Johs. Novrup, som havde været en højt elsket Askovlærer før tiden som statskonsulent, at han havde så svært ved at få elever, at der måtte bruges alle slags kneb for at få det første elevhold op at stå – tilmed uden at skolen fik normalt statstilskud). De »gamle elevkredse« var skeptiske over for nye skoler, og det nye klientel var endnu ikke blevet højskolebevidst i tilstrækkelig grad. (Og så skal det tilføjes, at der var »konkurrenceforvridende« momenter. Fagforeningsmedlemmer, der ville på højskole, kunne få understøttelse til ophold på Roskilde og Esbjerg, men ikke til andre skoler, medmindre de to arbejderhøjskoler var fyldt. Vi havde nogle forespørgsler, der ikke blev til indmeldelser af den grund. Det er et forhold, som må tages med i betragtning, når højskolens forhold til byarbejderne skal belyses. Ikke som en kritik mod arbejderhøjskolerne, som der ikke mindst i den periode kan siges meget godt om, men til belysning af vanskelighederne med at gøre højskolerne til folkehøjskoler.)

Ungdomskommissionen og højskoleudvalget spiller en rolle i fremstillingen, og det er naturligt nok. Nogle detaljer, som undertegnede, der var sekretær begge steder, har opfattet anderledes, skal jeg lade ligge, blot bemærke, at en lidt overbærende bemærkning om Novrup i anledning af et bilag i højskoleudvalgets betænkning bør rettes mod mig. Men det er undskyldeligt – sekretærer er ifølge sagens natur anonyme, også i de tilfælde, hvor de faktisk har haft betydelig indflydelse. Det er et generelt problem.

Derimod ser jeg det som udtryk for en misforståelse, når der gives forholdsvis megen plads til den kreds, der mødtes i Asperup med Johannes Rosendahl som fløjmand. Den fik lov til at skrive meget, men fik reelt ingen betydning for højskolens udvikling. Dertil var den for uafklaret med et for fjernt og teoretisk forhold til højskolernes hver-

dag. Men de, der får lov til at udkomme hos Gyldendal, står selv sagt altid stærkt i eftertidens øjne.

Det er godt, at bogen indeholder en hel del om det arbejde med højskolelærernes retsstilling, der startede i 1957. Dels fortæller det noget væsentligt om det i visse henseender særprægede højskolemiljø, dels viser det indirekte, hvilken overbærenhed myndighederne har udvist over for skoler og forstandere, der brugte friheden på deres egen måde. Initiativet var nemlig ikke så meget forårsaget af frygt for, at nogen ville danne en særlig lærerorganisation – det var rent faktisk teatertorden – men mere af harme over visse skolers hensynsløse skalten og valten med læreres skæbne. Foreningens formand – det var på det tidspunkt Arnfred – tog med kys hånd imod det forslag, der fremkom fra den yngste lærer i bestyrelsen – det var blot den slags initiativer, som han ikke tog selv, før der helt klart var basis for dem. Det blev en svær fødsel, der ikke blev lettere af, at den ene af hovedforfatterne til den første udgave af »Højskolelærernes stilling« var lærer hos foreningens nye formand, Novrup, som var endnu mere forsigtig end Arnfred og sært nok en hel del mere gammeldags i sit syn på forstanderrollen (samt utroligt stædig, når han havde sat sig noget i hovedet). Men selv om det lille skrift udkom med nogle forbedringer, der endog satte spørgsmålstegn ved regler, der utvivlsomt var gældende ret, og som man til enhver tid ville have fået anerkendt ved en domstol, vakte det stort raseri blandt gammeldags forstandere, der mente, at højskolens frihed stod og faldt med deres egen uhammede autoritet.

Endelig er der et meget udførligt afsnit om Askovs genvordigheder 1968-71, der betragtes som en udløber af det såkaldte ungdomsoprør. Jeg er ikke enig heri. Når der kom uro på Askov, mens en række andre højskoler ikke mærkede meget til ungdomsoprøret, skyldtes det efter min erindring helt personlige forhold, som hang sammen med, at lærerkredsen efterhånden var blevet meget inhomogen, og at der på begge sider af den front, som dannedes, var personer med usædvanlige evner for intrigens kunst. Men Gunhild Nissen har da samlet mange interessante vidnesbyrd om, hvor galt det kan gå på en højskole, når »det gamle bagland« og

»de nye udfordringer« kommer i konflikt, og ingen af parterne er i stand til at lytte.

Bogen afsluttes med en fortrinlig oversigt, som fortjente at blive aftrykt in extenso. Det lader sig ikke gøre, men ikke mindst for dens skyld bør bogen læses – også af folk, der først og fremmest interesserer sig for det danske samfunds udvikling og udviklingsmuligheder i almindelighed. Bogen bør ikke være forbeholdt højskolefolk.

Poul Dam

Poul Nyboe Andersen: Hal Koch og Krogerup Højskole.

Odense Universitetsforlag 1993. Ill. 240 sider. kr. 170,-.

Det er velkendt, at højskolehistorie i stor udstrækning er personhistorie. Banebrydende højskoler er skabt af usædvanlige personligheder – som regel af en gruppe af mennesker, der hver for sig var ud over det sædvanlige.

Det var Dansk Ungdomssamvirke, der tog initiativet til Krogerup højskole, og det var nærliggende, at formanden, kirkehistorikeren Hal Koch, påtog sig ansvaret som skolens første forstander. Ikke mindst, fordi han under besættelsen havde holdt nogle forelæsninger om Grundtvig, som blev genstand for en påfaldende stærk interesse, og som iøvrigt – hvad enhver kan forvisse sig om, da forelæsningerne udkom som bog – var udtryk for en selvstændig læsning af Grundtvig, der ikke på alle punkter førte til konklusioner, som gammel-grundtvigianerne syntes om.

Da skolens virksomhed begyndte i 1946, fik den en lærerstab, som var mere fremragende, end man havde set på nogen dansk højskole siden Askovs storhedstid omkring 1920. Heriblandt den senere undervisnings- og udenrigsminister K.B. Andersen, historikeren Roar Skovmand, der havde fået sin doktorgrad på en afhandling om højskolernes første halvtreds år, og ikke mindst den senere professor og minister Poul Nyboe Andersen, der i sit lykkeligvis meget aktive otium har skrevet bogen om Hal Koch og Krogerup højskole.

Krogerup blev nok – det er min meget subjektive vurdering – den højskole, der kom nærmest til Grundtvigs forestillinger

om, hvad en højskole skulle være. Ikke »Skolen i Soer«, men mere af en grundtvigsk medborgerskole end de Kold-påvirkede vækkelsesskoler, som længe var normen, og som Grundtvig i sin alderdoms mildhed accepterede, men ikke var aktivt positiv overfor. Hal Koch sagde en gang, at man burde sætte en mindeplade på huset i Ryslinge med teksten »Her afsporede Christen Kold den danske højskole«. Anekdoten fortæller meget om Koch. Både om hans muntere sarkastiske form og om hans utraditionelle – men i virkeligheden Grundtvig-tro – højskolesyn.

Nyboe Andersens bog er en fremragende skildring af en højskoles grundlæggelse og vanskeligheder. Et dobbeltportræt af hovedpersonen Hal Koch og af fortælleren selv, som bør anvendes af alle, der fremover vil skildre den danske højskole i den første tid efter den anden verdenskrig og forresten også i de efterfølgende år. Hal Koch og hans medarbejdere pegede fremad, selvom det må indrømmes, at deres indsats ikke satte sig væsentlige spor i ret meget af den øvrige højskoleverden. Det var imidlertid ikke deres skyld. Alt for mange højskolefolk frygtede nydannelser, der kunne fremmedgøre det traditionelle publikum, og da man først nåede til at indse, at der skulle noget andet til, valgte mange i stedet at komme med mere eller mindre poppede undervisningstilbud. Der var ikke noget poppet over Hal Koch og hans medarbejdere. Tværtimod.

Både for Hal Kochs – og Poul Nyboe Andersens – skyld og af hensyn til forståelsen af, hvad den danske højskole kunne være, bør mange læse denne bog.

Poul Dam

Svend Aage Møller: Bornholms Højskoleliv.

Bornholms Reklamebureau i samarbejde med Bornholms Folkehøjskole. 282 sider med illustrationer. 1993.

Bornholm er ideel som ramme for skolehistoriske case studies. I politisk-administrativ henseende udgør øen en helhed, hvilket giver væsentlige fordele, hvis der skal gennemføres omfattende kildestudier, og det forhold, at øen også kan siges at have været en social-økonomisk enhed, er et værdifuldt

udgangspunkt, når kildematerialet skal vurderes. Øens historie er rimeligt godt beskrevet, og vi har derfor i Bornholm et feltområde, hvor variablen lovgivning var den samme som i resten af riget, og hvor den variabel, som vi kan kalde »det bornholmske«, er nogenlunde veldefineret. Vi har med m.a.o. gode argumenter for at hævde, at Bornholm udgør et mini-Danmark.

Når det gælder højskolehistorien, der har en stærk binding til forrige århundredes folkelige bevægelser og til lokalbefolkningens engagement i oprettelsen af foreninger og lokale institutioner, må Bornholm siges at være en fortrinlig ramme for et case study. Med højskolelærer Svend Aage Møllers omfattende undersøgelse, der er resultatet af mange års omfattende studier, har vi fået en kortlægning af Bornholms højskolehistorie, der er både værdifuld for den, der anlægger et lokalhistorisk, og den der anlægger et rigshistorisk perspektiv. Med sin brede højskolelærerbaggrund – i lære som automekaniker, flere højskoleophold, uddannelse på Den frie Lærerskole i Ollerup, praksis flere steder – har den indfødte bornholmer Svend Aage naturlige forudsætninger for at arbejde med begge perspektiver.

Som det fremgår af titlen, er hans undersøgelse en fremstilling af det højskoleliv, som hundreder af mennesker på Bornholm har været involveret i. Hvor minutøst arbejdet er blevet gennemført, fremgår bl.a. af bogens index, der omfatter samtlige personer, der på nogen måde kan siges at have taget det i det bornholmske højskoleliv. For eksempel har forfatteren kortlagt samtlige forsøg på at holde højskole i perioden 1856-1993, og man kan også finde oplysninger om de højskolefolk, der søgte, men ikke fik stilling på øen. Det er dog især samspillet mellem højskolen og bornholmerne, der er blevet belyst, og i den forbindelse er der grund til at fremhæve Svend Aage Møllers statistiske undersøgelser.

Det bornholmske højskoleliv er ifølge Svend Aage Møller ikke særpræget – det ligner udviklingen i resten af riget – og det er et vigtigt resultat. Det betyder bl.a., at forfatterens undersøgelse af rekrutteringen til højskolen, der førte ham ud i meget omfattende personalhistoriske undersøgelser i det øvrige Danmark, i nogen grad kan siges at

være repræsentativ. Vi nærmer os m.a.o. her et svar på det klassiske spørgsmål: Hvad betød et højskoleophold?

Det kan der naturligvis ikke svares entydigt på, men en undersøgelse af den bornholmske virkelighed, som Svend Aage Møller afdækker, viser, at der er empirisk belæg for at påbegynde en revision af højskolehistorien og måske gøre op med nogle af de myter, der præger den. Når tidligere højskoleelever blev foregangsmænd i deres lokalsamfund kan det således skyldes, at de kom fra et foretagsomt miljø. Det er således interessant, at den bornholmske højskolebevægelse blev båret af forholdsvis få hjem, der sendte hele børneflokkene på højskole. Disse hjem tilhørte miljøer eller slægter, der gik nye veje, og dette gav sig bl.a. udslag i, at hele den unge generation blev højskoleelever. Forholdet kan således anskues omvendt: Miljøet eller slægten var bærere af fornyelse, og det, at forældregenerationen ville finansiere de unges højskoleophold, var et af flere eksempler på, at der blev stillet om. At disse unge fortsatte i samme spor og måske endda var blevet lidt »fastlåste« af deres højskoleophold kan bidrage til at forklare deres seje træk resten af livet.

Det er ikke muligt i en anmeldelse at give et dækkende indtryk af det meget omfattende materiale, som Svend Aage Møller har indsamlet og behandlet. Der er mængder af data – især personalhistoriske og statistiske – og desuden mange kulturhistoriske træk, der i vidt omfang stammer fra interviews. Det er dog det trykte materiale, der bærer fremstillingen, således som det fremgår af bogens udførlige noteapparat. Rigsarkivets og Landsarkivets samlinger synes ikke at være gennemgået. Fremstillingens bredde og forfatterens flid gør »Bornholms Højskoleliv« til et naturligt udgangspunkt for den, der ønsker at dyrke den bornholmske højskolehistorie, og Svend Aage Møllers bog udgør endvidere som nævnt et vigtigt supplement til rigets højskolehistorie.

Søren Ehlers

Kampen om Lärohusen – Studier kring statsmakt och föräldrarätt i nordisk skolutveckling.

225 sider. Stockholm 1994 (Almqvist och Wiksell).

Bogen er resultat af et forskningsprojekt med titlen: SKILDA LÄROHUS – Studier kring lärandets institutionella villkår i Norden och England. Projektet har været finansieret af NOS-S, Nordiska Samarbetsnämnden för Samhällsforskning.

Forskningsprojektet er svensk inspireret med Birgit Rodhe i Lund som initiativtager. Svenskerne havde i et tidligere projekt i firserne fokuseret på »Offentlig skola och fristående undervisning«. Bemærkelsesværdigt var det, at Sverige – i modsætning til Danmark – kun havde få private skoler, og at disse sammenlagt underviste mindre end én procent af eleverne i den skolepligtige alder. Landenes forskellige skoleforhold måtte have historiske forklaringer. Svensk-dansk kontakt førte videre til et samarbejde med norske og finske forskere. Island savnes i selskabet.

Projektets deltagere har været:

Håkan Andersson, professor ved Pedagogiske fakulteten, Åbo Akademi, Vasa, Finland.

Tomas Englund, docent ved Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Sverige.

Knut Jordheim, førsteamanuensis ved Telemark lærerhøjskole, Notodden, Norge.

Osmo Kivinen, docent i Utbildningssociologi ved Turun Yliopisto, Åbo, Finland.

Ingrid Markussen, docent ved Institut for Pædagogik og uddannelsesforskning, Danmarks Lærerhøjskole, København, Danmark.

Ingrid Nilsson, universitetslektor ved Pedagogiska Institutionen, Umeå universitet, Sverige.

Gunhild Nissen, professor ved Roskilde Universitetscenter, Danmark.

Risto Rinne, bitr professor i Utbildningssociologi ved Turun Yliopisto, Åbo, Finland.

Birgit Rodhe, forskare ved Pedagogiska institutionen, Lunds universitet, Sverige.

Vagn Skovgaard-Petersen, professor ved Institut for Pædagogik og uddannelsesforskning, Danmarks Lærerhøjskole, København, Danmark.

Lennart Svensson, professor ved Pedagogiske institutionen, Lunds universitet, Sverige.

Asbjørn Tveiten, Førstelektor ved Norsk lærerakademi, Bergen, Norge.

Bogen fremstår som en artikelsamling. Hver artikel efterfølges af litteraturhenvisninger og engelsk summary. Artiklerne er emnemæssigt inddelt: Nationelle oversikter og internationell utblick, Principiella artiklar og Case-artiklar.

Bogen indledes med en artikel af projektets leder Håkan Andersson og dets koordinator Ingrid Nilsson. I den fastslår de, at forskelle og ligheder i de nordiske landes skolesystem er værd at studere og diskutere, men ikke blot sammenligninger i Norden er vigtige, det er også vigtigt at se de nordiske skoler i internationalt perspektiv. I det lys må artikelsamlingen læses.

Under afsnittet Nationelle oversikter och internationell utblick har Gunhild Nissen og Vagn Skovgaard-Petersen skrevet artiklen: »Statsmagt og forældreret i dansk skoleudvikling«. De lægger vægt på samspillet mellem den offentlige og den private virksomhed på undervisningsområdet. Udover børneskolen inddrager de også voksenundervisningen. Det er ofte spændende at kigge ind af egne vinduer. Historien om vor frie skolelovgivning er fortalt før, historien om forældre- og mindretalsret, men her gør sammenhængen med de andre landes skolehistorie den ny igen. Det er en god historie, men den ville ikke være blevet ringere af at inddrage historien om læreruddannelsen, måske i en anden artikel om emnet som Asbjørn Tveiten fra Norge har gjort. Også på dette område har offentlig og privat virksomhed gået hånd i hånd. Vi har endog en tradition for en læreruddannelse uden eksamen. Den frie Lærerskole i Ollerup kan udmærket stå som udtryk for den skolefrihed, vi her i landet har givet og fortsat giver hinanden.

De andre nordiske lande har helt andre historier at fortælle. Asbjørn Tveiten tager sig af den norske. Under overskriften: »Offentlig og privat i den norske allmenndannende skolen gennem 250 år« giver han et rids af den norske skoles udvikling. Han fortæller om grundtvigianeres og pietisters oprør mod den offentlige skole i sidste del af 1800-tallet. De oprettede skoler, men bevægelserne fik ikke den samme betydning, som den danske friskolebevægelse gjorde. Radikale grundtvigianere krævede undervisningspligten ophævet, da de hævdede, at forældreretten var guddommelig og absolut, men andre

Grundtviginspirerede var med til at gennemføre skoleloven af 1889. Det var det liberale Venstre, der var kraften bag den. Partiets politik kunne samle både grundtvigianere og pietister. Den norske folkeskole blev en skole med stor lokal indflydelse. Påstanden i artiklen er, at forældreretten stod stærkt. Er det forklaringen på, at stadig færre børn blev undervist i private skoler? I 1920 gik ca. 4,5% af norske elever i private skoler, i 1940 0,28%.

I 1920 så billedet anderledes ud på læreruddannelsesområdet. Da gik ca. halvdelen af de lærerstuderende på private lærerskoler, men arbejderbevægelsen gik hårdt imod disse skoler, og i 1946 vedtog flertallet i Stortinget, at staten skulle overtage al læreruddannelse. Det kan her bemærkes, at Den frie Lærerskole i 1949 kom på den danske finanslov.

I tiden efter 1970 blev vilkårene bedre for de private skoler, men venstrefløjens rejsede traditionelt krav om kontrol og indpasning i lokale planer. Men sikkert er det, at klimaet for at oprette og drive private skoler i Norge blev stærkt forbedrede. Det forøgede stats-tilskud udtrykker politisk vilje til at pleje området. Antallet af elever i de private skoler i Norge er i disse år stigende.

Dette gælder også Sverige. Birgit Rodhe fortæller om den svenske skole. Hendes artikel hedder: »Offentligt och fristående i svensk utbildning under två århundraden«. Birgit Rodhe tager sit udgangspunkt i den nyudnævnte borgerlige regerings skolepolitik, som den tegnede sig i efteråret 1991. I programerklæringen er sætningen: »Alla ges rätt att fritt välja skola« iøjnefaldende. Efter sætningen lyder: »De offentliga bidragen skall i princip följa eleven.« Det var en politik, der førte til ændret lovgivning. Tiden var inde til at give større råderum for private skoler i Sverige. Den 1. juli 1992 trådte en ny skolelov i kraft.

Da regeringen lagde sit lovforslag frem om friere skolevalg og forhøjede statstilskud til private skoler, var der 61 skoler, som var berettigede til statstilskud. I oktober 1993 var der 200. Det vil her føre for vidt at referere artiklen, men spændende er også den svenske skoles udvikling.

Mindre fascinerende er den finske historie. Ansvar for artiklen om den finske sko-

le har Osmo Kivinen og Risto Rinne. Den er oversat til svensk og har fået titelen: »Offentlig och privat utbildning i Finland: Utbildningssystemets historiska förändring.«

Ved hjælp af statistiske data og figurer viser forfatterne, hvordan udviklingen i Finland er gået. Tydeligt er det, at skolen har bevæget sig hen mod en stadig stærkere centralisering. Dog er der i halvfemserne svage tegn på et skifte i mere decentraliseret retning. Nedslående er forfatternes afslutningsbemærkning: »Folket i Finland är inte ännu tillräckligt utbildat för att självt utifrån egna utgångspunkter utbilda sig.«

Udsynet til verden tager Birgit Rodhe sig af. Særskilt beretter hun om det engelske skolevæsen, men i øvrigt om skolerne i de fleste europæiske lande samt USA, Australien, Indien, Japan og Kina.

Det idemæssige i problematikken, offentlig-privat skole, behandles grundigt af Tomas Englund og Lennart Svensson. Birgit Rodhe tager sig af sagen i internationalt perspektiv.

Knut Jordheim fortæller om den norske diskussion om forældreret. Betydningsfuld er her biskoppernes brev fra februar 1942 under den tyske besættelse, da nazificering truede den norske skole. Heri fastslås det: »Grunnforholdet mellom foreldre og barn er en skaperordning, et Gudsbestemt forhold, som består ubrytelig og hellig for alle hjem.« Brevet satte sig spor i den norske debat om forældreret.

Ingrid Markussen har på god måde fortalt om den danske udvikling fra 1700-tallets hjemmeundervisning til 1814-loven og oprøret imod den, det oprør, som senere kommer til udtryk i friskolebevægelsen.

Det er ikke muligt på tilfredsstillende måde at komme ind på alle bogens fjorten kapitler, hvor spændende de end er, heller ikke på Vagn Skovgaard-Petersens gode redegørelse for den danske skolelovgivning vedrørende det tyske mindretal i Sønderjylland med særligt henblik på striden om denne lovgivning 1945-46. Der burde have været en tilsvarende artikel om det danske mindretals skoler i Sydslesvig. I nordisk-europæisk perspektiv er vore grænselandsforhold ikke uvæsentlige. Den frisedede skolelovgivning har haft stor betydning for skabelsen af ro omkring den dansk-tyske græn-

se. Som bekendt kendes et demokrati på dets respekt for mindretal.

I denne sammenhæng savner jeg en artikel om samernes skoleforhold. Fra dansk side ville det have været på sin plads at redegøre for undervisningen på Grønland.

Kun Norge ved Asbjørn Tveiten har bidraget med en artikel om læreruddannelsen. De andre lande burde også have leveret bidrag om dette emne. Læreruddannelsen og den kultur, den foregår i, har dog stor betydning for det pågældende lands hele skolevirksomhed.

Vi må hilse »KAMPEN OM LÄROHUSEN – Studier kring statsmakt och föräldrarrätt i nordisk skolutveckling« velkommen. Den kan bidrage til den nordiske samtale om skolefrihed, og jeg håber, den kan inspirere til et fortsat arbejde på området. Vi har brug for samtalen i en omskiftelig tid.

Eilif Frank

Grethe Bentzen Møller: Håndarbejde som jeg husker det.

Odense Universitetsforlag 1995. 112 sider, ill. Pris: 200 kr.

I april 1995 udkom Grethe Bentzen Møllers bog: »Håndarbejde som jeg husker det«.

Som forfatteren skriver i forordet, er hendes drøm om at beskrive sine indtryk af håndarbejde gennem 80 år hermed gået i opfyldelse. Tidsmæssigt spænder erindringerne fra 1910 til i dag. Det er blevet en smuk og kyndig bog, – også en gavebog. Den er delt op i 2 hovedafsnit.

Første afsnit handler om forfatterens egen håndarbejdsuddannelse fra de første erfaringer i familien, gennem skolegangen på flere forskellige skoler, til læreruddannelse, faglæreruddannelse og anden videreuddannelse. Afsnittet slutter med kapitler om forfatteren som underviser i folkeskolen, på seminarium, censorvirksomhed og arbejde som konsulent ved Gentofte kommunale Skolevæsen.

Andet afsnit fortæller om den inspiration, GBM har fået på sine grundige studierejser i udlandet og sidst men ikke mindst om det arbejde, GBM udførte i begyndelsen af 1960'erne som primus motor for forsøgsarbejder indenfor håndarbejdsfaget i samarbejde med forskellige kunstnere. Det var ba-

nebrydende. Det er med omhu og akkurate- se, GBM beskriver sit liv med håndarbejde. Efter en kort indledning om den første skolelovgivning for håndarbejde præsenteres 2 markante kvinder: *Emilie West* og *Dorothea Heckscher*, der lagde grunden til den meto- diske håndarbejdsundervisning ud fra to vidt forskellige fagsyn; de har præget faget frem til 1960'erne her i landet. Det giver bag- grund for at forstå, hvorfor og hvordan håndarbejdsundervisningen er blevet prakti- seret.

Først er det hjemmet, mor og mormor, der inspirerer og medvirker til at forfatteren får idealer og ønsker for, hvad hun gerne vil kunne gøre med sine hænder. Senere husker GBM om skoletidens håndarbejde produk- terne, men også teknikker, materialer, red- skaber, processer og undervisning, som hun beskriver og vurderer pædagogisk og psyko- logisk. Beskrivelserne forstærkes, fordi for- fatteren skiftede skole en del gange. Det fremgår tydeligt, at det er et statisk samfund og en statisk undervisning. Same procedure next time! Helt grelt bliver det naturligvis, da GBM på videregående på Statens Kursus i Håndarbejde præsenteres for sam- me lektie een gang til. En start igen ved »I can hop, I can run«, som GBM udtrykker det.

Det bliver forfatteren for meget, men da hun forsigtigt i spørgende form foreslår flere løsningsmuligheder på en opgave, svarer håndarbejdsinspektør Birgitte Buhelt: »Her behøver De ikke at tage noget initiativ. Det er taget!« (GBM, s. 46).

Vi er nu i 1949.

Forfatteren fortæller om sit arbejde for selv at uddanne sig og også om sine stadigt voksende og stærkere ideer om at ændre Håndarbejdsfaget for børnene i skolen, så det bliver vedkommende og engagerende, personlighedsudviklende og selvstændiggø- rende. Det fører til de forsøgsarbejder, som beskrives i bogens anden del.

Her fortælles om velstrukturerede for- søgsarbejder på skoler i Gentofte kommune i 1960'erne. Der er både tænkt i faglige og pædagogiske baner, og GBM har forståelse for at en væsentlig forudsætning for igang- sætning af arbejdet i skolen er videregående af faglererne. Der tænkes allerede nu både fagligt og tværfagligt. Denne videreud-

dannelse foregår lokalt på forfatterens initia- tiver. En af de nye ideer var at lade kunstne- re være inspiratorer og igangsættere for børn og voksne. Det er begyndelsen til, at også fagets musiske elementer udvikles. Lærer- nes holdninger ændres gennem dette arbej- de. De oplever gennem egne erfaringer, at mennesker har evner for at skabe, og at disse evner kan udvikles, hvis der gives tid og skabes betingelser herfor. Forfatterens be- skrivelser viser, hvordan hun bestyrkes i sin tro på de nyskabelser i det faglige indhold, der var væsentlige at arbejde henimod. Hun inspirerede sine fagkolleger til at være med, men mindst ligeså vigtigt var det, at hun vandt skolemyndighedernes accept.

Det fremgår, at forsøgsarbejderne er be- vidst planlagt undervisning fra lærernes side med udvælgelse af væsentlige stofområder, passende sværhedsgrader for de enkelte op- gaver, overkommelige og overskuelige ar- bejder og processer og en forståelse for de psykologiske sider af proces og produkt. Lærerne vejledte og stillede krav, men fik gennem egne faglige og pædagogiske kvali- fikationer mod til at lade børnene eksperimen- tere, vurdere og være medbestemmende – et godt stykke tid før Folkeskoleloven af 1975.

Der har været skrevet forskelligt om håndarbejdsfaget gennem de senere år. Nat-URLIGVIS kan der rejses kritik af mangt og meget i faget og af dets udøvere. Det gælder vist for alle fag. Det er lettest af alt, når man ser i bakspejlet.

I denne bog fortælles, refereres fra erin- dringen med en kærlighed til faget og med en forståelse for faget i sin tid og med de for- udsætninger, der nu engang var. NatURLIGVIS giver GBM sin kritik til kende, og det har, som det kan læses, ført til handling. GBM har kunnet skrive denne bog, fordi hun har levet med og i faget på godt og ondt, men samtidig har hun kunnet løfte sig op og se nøgternt på kendsgerningerne. For fagfolk er disse mange enkeltheder med til, at man genoplever sit håndarbejdsliv i erindringen. For kommende tider og for faghistorisk in- teressererede er det et fint dokument om un- dervisning i et af skolens fag igennem det meste af det 20. århundrede. – Det er så vidt vides den eneste beskrivelse af sin art. »Håndarbejde som jeg husker det« er en vig-

tig brik til forståelse af skolefaget og kultur-faget håndarbejde.

Ingeborg Gimbel

Ludvig Petersen: Skole på Færøerne i 1000 år. En skolehistorisk håndbog. 1994. 365 sider, ill. Pris: 300 kr. Bestilling: Bokamidsølan, Torshavn, el.: Robert Hellner, Tranegårdsvej 61, 2900 Hellerup.

Ludvig Petersen (1918-93) færdiggjorde kort før sin død denne store bog, som han beskedent kaldte »En skolehistorisk håndbog«. I den er der samlet et omfattende materiale om undervisningens historie på Færøerne – fra præsteskolens ved biskopssædet Kirkjubøur i middelalderen – vist den eneste præstescole, der har uddannet en senere konge, den norske kong Sverre, som var samtidig med Knud »den Sjette« – til nutidens nuancerede og levende system, der spænder fra folkeskole til universitet. Det er en meget nyttig bog, og det er godt, at den er skrevet af en færing og udkommer på dansk, så den kan læses af flere end de beklageligt få i det øvrige Norden, der kan læse færøsk.

Ludvig Petersen fik lærereksamen i Tórshavn i 1942 og en karriere i den færøske folkeskole gennem 43 år, sidst som undervisningsdirektør. I et par år havde han også været formand for den færøske lærerforening, så det er en centralt placeret person, der har efterladt os dette store arbejde, som altså for første gang giver en færøsk vinkel på udviklingen. I den seneste udgave af Trap Danmark var afsnittet om Færøernes skolevæsen skrevet af en – absolut velorienteret – kontorchef i undervisningsministeriet i Frederiksholms Kanal.

Navnlig for den første tid er kildematerialet tyndt, men når vi kommer op mod vor tid, er der meget stof, som det må være af stor betydning for færøske skolefolk at have samlet på et sted. Mange af navnene siger ikke danske læsere ret meget, men det er næppe færingernes fejl.

Tre afsnit har interesseret mig særligt. Først naturligvis omtalen af den færøske folkehøjskole, som snart fylder 100 år. Den begyndte i 1899 på en afsides fjeldside uden for Klaksvik. Da jeg første gang var på Færøerne, sejlede vi sydfra til Klaksvik, og tidligere lagmand Hákun Djurhuus viste mig

det øde sted, hvor Rasmus Rasmussen og Simun av Skarði optimistisk og idealistisk havde lagt deres skole i 1899. De to foregangsmænd var præget af den danske højskole, og i god overensstemmelse hermed gjorde de skolen til et hjemsted for færøsk sprog, historie og kultur – længe det eneste effektive. Skolen måtte siden flytte til Tórshavn, hvor den stadig findes. Den er et godt eksempel på, at den grundtvigske tale om folkelighed ikke er dansk nationalisme, men netop respekt for hvert enkelt folks særpræg.

Derefter det færøske universitet. Ifølge sagens natur er det en lille institution, men så vidt man kan bedømme, har Fróðskaparsetur Føroya en høj videnskabelig standard, ikke mindst filologisk – den færøske sprogrøgt varetages her. Der er kun én ting, der bekymrer mig: Ved universitetets start i 1965 flyttede den fortjente Christian Matras, der havde været professor i København, hjem til Færøerne. Det var et tab for København, og risikoen for, at interessen for færøsk sprog og færøske forhold dermed blev svækket i Danmark, er til stede.

Endelig afsnittet om det færøske sprogs stilling i skolen. Det er et pinligt emne, fordi alle fornuftige mennesker i dag må mene, at modersmålet alt for sent fik sin retmæssige plads på Færøerne. Historisk er sagen imidlertid ikke så enkel. Ligesom i Norge blev kirkesproget dansk efter reformationen. Der blev brugt danske salmebøger og danske postiller – det sidste af særlig betydning ved degnegudstjenester og andagter i hjemmene – og dansk blev således et særligt helligt sprog. (En færøsk salmebog kom så sent som i 1956!)

Jeg har haft en højskoleelev, der fortalte om, at hans bedstemor græd, da hun fik at vide, at han i skolen havde lært at bede Fadervor på færøsk. Og mange færingers mente langt op i tiden, at dansk var det vigtigste, fordi det var sproget ud til verden. Modstanden mod at gøre færøsk til undervisningssprog var udbredt blandt færøske politikere langt op i dette århundrede. Og så fandtes der ikke nogen færøsk sprognorm før for omkring 150 år siden, og den var tilmed omstridt i de første halvtreds år.

Der var altså vanskeligheder nok, men det værste var dog, at danske myndigheder og politikere var (og er) så uvidende om

færøske forhold. Da Svend Grundtvig pseudonymt udsendte »Dansken på Færøerne, Sidestykke til Tysken i Slesvig« i 1845, (efter min formodning med en titel af faderen, der var frækkere end sønnen), kunne han referere en forhandling i Roskilde stænderforsamling, hvoraf det klart fremgik, at selv de mest velmenende (f.eks. provst Plesner, der var en slags skabsgrundtvigianer) ikke vidste, hvad de talte om, når de beskæftigede sig med Færøerne og det færøske sprog. Det forhold, at de initierede var så få, gav de danske embedsmænd en urimeligt stor indflydelse – værst i den tid, da den efter min mening højst usympatiske Svenning Rytter var først amtmænd på Færøerne, siden minister og landstingsmand. Blandt fortidens politikere har næppe nogen skadet forholdet mellem Danmark og Færøerne mere. Han var åbenbart også i stand til at forhindre sin ministerkollega, den gode grundtvigianer Jacob Appel, i at give det færøske sprog samme stilling på Færøerne, som det tyske havde fået i Sønderjylland.

Noget af dette sidste fremgår ikke – eller kun indirekte – af Ludvig Petersens bog, og det er egentlig den eneste anke, man ud fra en dansk synsvinkel kan rette mod bogen, at den ikke har medtaget sammenhængen med dansk indenrigspolitik. Det tog mig således lidt tid at finde ud af, hvorfor en – undtagelsesvis forstandig – undervisningsminister i 1869 gik imod amtmænd og anbefalede oprettelsen af seminarier for uddannelse af færingers til skolelærere. Det var imidlertid den stort set glemte Aleth Hansen, der efterfulgte P.C. Kierkegaard, og som fik gennemført valgmenighedsloven. Han havde været præst i Slesvig, og alt tyder på, at han uden at være erklæret grundtvigianer havde betydelig forståelse for de folkelige synspunkter.

Men lad mig gentage: I Danmark ved vi alt, alt for lidt om Færøerne. Denne bog kan være med til at fylde nogle huller, (selv om der nok er punkter i den, der kan svære at forstå for de mange, der overhovedet intet ved.)

Poul Dam

Ludvig Petersen, Skole på Færøerne i 1000 år. En skolehistorisk håndbog.

Eget forlag i samarbejde med Selskabet for Dansk Skolehistorie og Føroya Lærara-

skúla. Tórshavn 1994. 365 sider. Rigt ill. med fotografier.

Det blev et virkelig flot punktum, som tidl. skoledirektør på Færøerne Ludvig Petersen fik sat for sit liv. Med sin bog om skolen på Færøerne i 1000 år, har han forsynet alle dem, der interesserer sig for undervisning på Færøerne med et nyttigt historisk redskab, som vil komme til at blive brugt meget i fremtiden. Det er sikkert mange, der ville have ønsket at den første samlede oversigt over færøsk skolehistorie var blevet skrevet på færøsk. På den anden side bør man også se det vigtige i, at i og med at den er skrevet på dansk, så er der skabt muligheder for at bogen får en større spredning til glæde for interesserede i hele Norden.

Efter en kort indledning gøres der status over hvor langt man er nået med uddannelsesmulighederne og uddannelsesudbuddet på Færøerne anno 1992. Ludvig Petersen er givetvis fornøjet med den skete udvikling, som han ikke har været uden indflydelse på. Derefter tager han springet direkte til middelalderen og den berømte præsteskole i Kirkjubø, hvor den norske kong Sverre skal have fået sin klerikale uddannelse.

Ludvig Petersen skriver med en bred pen og inddrager mange forskellige elementer ind i sin fremstilling. Det styrker fortællingen. De mange detaljer og konkrete oplysninger gør bogen interessant.

Det er først i det 19. århundrede at skole og undervisning får betydning for befolkningen på Færøerne som helhed. For de få udvalgte havde man fra gammel tid en latinskele i Tórshavn, hvor undervisningen fortrinsvis varetoges af Tórshavns præst og med degnen som dårligt lønnet hjælpelærer. Latinskele burde være et oplagt emne for en mere kilderelateret punktundersøgelse.

Ude på bygderne klarede man sig med hjemmeundervisning, der gjorde at mange kunne både læse og skrive. Dette understreges af Ludvig Petersen, såvel som af mange andre, der har skrevet om færøsk historie. Såvidt som jeg er orienteret er der imidlertid ikke blevet foretaget nogen egentlig undersøgelse af hjemmeundervisningens problematik og faktiske udstrækning eller forankring i befolkningen. Jeg har indtryk af at det med læse- og skrivekyndigheden er blevet

til et faktum, uden at det er blevet undersøgt tilstrækkeligt.

Anmelderen husker fra sin egen barndom, at han, som så mange andre, blev sendt ud i et andet hus for at lære bogstaverne og for at lære at læse. Man skulle helst kunne læse før man kom i skole. Denne undervisning foregik i hjemmet, således at man ganske enkelt byttede om på sine børn.

Ludvig Petersen bygger sådan set udelukkende på det, der allerede er trykt og skrevet. Han har ikke foretaget nogen større arkivstudier eller anvendt andet primært kilde-materiale. Det har næppe heller været hans hensigt med bogen, der fra begyndelsen var planlagt som en oversigt. Det forhindrer ikke at hans smagsprøver bør give andre appetit på større undersøgelser omkring færøsk skolehistorie.

Den samfundsmæssige baggrund og diskussion omkring fremvæksten af en folkeskole på Færøerne belyses udmærket. At skrive en bred historie om folkeskolen og undervisningen i indeværende århundrede har Ludvig Petersen de bedste forudsætninger for at gøre. Han har selv gået i den gamle bygdeskole i Sandavágur, er blevet uddannet på Færøernes seminarium, har derefter selv været lærer i bygdeskoler og ved Thorshavns skolevæsen for siden at anskue det hele fra oven i embedet som skolerådgiver og skoledirektør for hele undervisningsvæsenet på Færøerne. Desuden har han også i en periode været formand for Færøernes Lærforening. Dette har givet ham en bred indsigt, der ikke alene omfatter folkeskolen, men undervisningsvæsenet på Færøerne som helhed. Han er således personligt sammen med cirkulærer og bekendtgørelser en af de vigtigste kilder.

Det er klart og forståeligt, at folkeskolen lå Ludvig Petersens hjerte nærmest. Behandlingen af de videregående skoler, samt erhvervsskolerne er også udførligt belyst. Det gælder ikke mindst afsnittet om navigationsskolerne. Navigatøruddannelsen har været en af de vigtigste uddannelser på Færøerne i og med at Færøerne fra slutningen af forrige århundrede fik en havfiskerflåde.

Bogens styrke ligger i beskrivelsen af de ændringer, der kom i undervisningen på Færøerne fra slutningen af 1950'erne, hvor

der ikke alene kom nye skolebygninger i stedet for de gamle, men hvor der også skete revolutionerende ændringer i den undervisning, der ellers havde været praktiseret på samme måde årti efter årti. Af meget stor betydning var eksamensskolerne, der nu opstod ude på de større bygder, således at praktisk talt alle havde muligheder for at fortsætte skolegangen efter det 14. år. Anmelderen hører til den årgang, som var den første der kunne drage nytte af disse muligheder på Vågø i 1959. I de fleste bygder kunne de personer, der gennem tiderne havde taget studentereksamen tælles på en hånd. Med de nye skoler i hjemmets nærhed fik den brede befolkning også økonomiske muligheder for at få en realeksamen eller lignende, der gjorde det muligt at fortsætte med en gymnasial uddannelse. Denne udvikling indenfor skolevæsenet på Færøerne er ikke blevet sammenfattet før.

Bogen afsluttes med et efterskrift, hvor forfatteren kommer med egne synspunkter på udviklingen. Det minder mig om en af de sidste samtaler, som jeg havde med forfatteren en dag jeg mødte ham i Tórshavn. Vi kom til at snakke om den aktuelle økonomiske krise på Færøerne. Snart kom samtalen ind på skolebygninger. Ludvig Petersen fortalte i den forbindelse, hvor ofte han havde følt det som sin pligt at overtale kommunalbestyrelsesmedlemmerne og medlemmerne af lokale skolekommissioner til at reducere skolebygningsprojekter under henvisning til, at det ville være umuligt for ham at overbevise politikerne om det nødvendige i disse projekter. Sandheden var, sagde han, at han som regel blev skældt ud af disse politikere, som han henviste til, fordi han havde tilladt sig at skære ned på et skoleprojekt i deres valgkreds.

Skole på Færøerne i 1000 år er en fortrinlig oversigt og en god håndbog. Der imidlertid glimrer ved sit fravær af en ordentlig alfabetisk litteraturoversigt. Det skal tilgives forfatteren, at han ikke har nået at få den med, for hans tid var meget knap. Udgiverne burde til gengæld have påtaget sig denne opgave, så at *Skole på Færøerne i 1000 år* også kom til at blive den bog, som man fandt frem, hvergang man havde brug for skolehistorisk litteratur på Færøerne. Det kan man desværre ikke nu, og det er til at beklage.

Måden som kildehenvisningerne er ordnet på i bogen er også noget forunderlig. Det er mystificerende, når der på samme side henvises til 11), så til 109) og senere igen til 11). Forklaringen er, at forfatteren har nummeret sine kilder i en tilfældig orden uden sidehenvisninger. Også dette burde udgiverne have rettet op på. Til gengæld er billedmaterialet i bogen velvalgt og fortrinligt. Det skal udgiverne have ros for. Billederne vækker appetit og opmuntrer til at man kontinuerligt bladrer i bogen.

Jóan Pauli Joensen

Tage Kampmann: Et jævnt og muntret liv. Seminarieliv i 1950'erne.

Odense Universitetsforlag 1995. 170 s., ill. Pris 190 kr.

1991 udgav den flittige seniorforsker Tage Kampmann sin bog om læreruddannelse i Danmark 1945-1991 »Kun spiren frisk og grøn ...« (anmeldt i Uddannelseshistorie 1992, side 120 ff). Heri må den mere generelle beskrivelse af læreruddannelsens skolehistoriske og politiske udvikling søges. I denne nyeste bog fra Kampmanns hånd tegnes et billede af dagliglivet på et seminarium i et afgrænset tiår, og som sådan kan den læses som et supplement til (en del) af »Kun spiren frisk og grøn«.

Udgangspunktet for skildringen er Hellerup Seminarium hvor forfatteren blev forstander (senere rektor) i 1953, da seminariet oprettedes som en »filial« af Frederiksberg KFUM. Tiåret i 50'erne er skolehistorisk interessant. På en del seminarier havde der fra 1948 været gennemført forsøg med friere undervisningsformer og især mindre eksamen, og en række af disse erfaringer udmøntedes i seminarieloven af 1954. På den anden side var der et stigende krav om en mere dybtgående faglig uddannelse i visse fag, og 1954-loven balancerede derfor mellem en mere højskolepræget og en mere faglig orienteret uddannelse.

Samtidig var årene præget af stor lærermangel, så tilgangen til seminarierne var stor og nye seminarier blev oprettet. For at øge lærerproduktionen fandtes der foruden »normallinjen« en særlig studenterlinje, og begge havde deres egne optagelseskriterier, eget undervisningsindhold og afvigende ek-

samensbetingelser. Endelig var det en tid hvor det centrale tilsyn fra undervisningsministeriet var svagt og det organisatoriske samarbejde mellem seminarierne kun ringe udbygget. Seminariebilledet var således overordentlig broget. En skildring af seminarielivet må derfor nødvendigvis blive ét seminariums dagligliv, her altså Hellerup, selv om det med forfatterens ord »må antages, at ganske mange dele af den hverdag har været ret ens.« (s. 9).

Det er svært at skildre »dagligliv«, hvad forfatteren også erkender i sin indledning, for hvis virkelighed er det der skildres? I bogen er det overvejende som dagligdagen så ud fra forstanderstolen. Vel omtales eleverne og deres forhold, f.eks. deres økonomi og deres sociale forhold, lærerne og lærermøderne, og de fællesarrangementer som afvikledes (studierejser, lejrskoler, fester osv.). Det bliver trods alle gode intentioner set fra kontorets side – så primitivt det end var på den tid, hvad Kampmann med både ironi og humor understreger.

Med denne begrænsning beskrives »alt fra tavlekridt til sjælesorg« som en kapitelo-verskrift lyder, og det er givetvis rigtigt, at begge dele hørte til en forstanders job. I det hele taget var lederens rolle umådelig central, fordi hverken lærernes eller elevernes (de studerendes) indflydelse var formaliseret. Der var heller ikke megen kontakt mellem de enkelte seminariers forstandere, selv om der blev holdt fællesmøder – som Kampmann i øvrigt beskriver med en vis distance.

Et af de større afsnit handler om elevernes økonomi i en tid forud for SU. Eleverne kunne søge statsunderstøttelse, men hele fordelingen var overladt til lærerne og i sidste ende forstanderen. Kampmann giver et udmærket billede af hvor svært det var at finde en nogenlunde »retfærdig« måde at fordele disse midler, når der ingen objektive kriterier fandtes. Et andet stort afsnit handler om optagelse af elever, som var en kompliceret affære med studenter, »normallinje« med og uden præp. Skildringen bekræfter hvad enhver seminarielærer husker fra den tid, at tilfældighedsprincippet var afgørende. I Hellerup spillede karakterer en større rolle end på visse seminarier i provinsen, andre steder fastholdtes traditionen med at sikre pladser til »manden fra plogen«, og på andre

var specielle holdninger af betydning. I Hellerup var der mange kvindelige ansøgere, og Kampmann indrømmer blankt at pigerne blev diskrimineret for at få mandlige elever ind. Det problem er som bekendt ikke blevet mindre med årene.

Efter afsnit om undervisning, eksamen, vikarudsendelser og fællesaktiviteter af forskellig slags slutter Kampmann med et forsøg på at tegne Hellerups profil. Der var i den forbindelse to overordnede spørgsmål at forholde sig til. Det ene var at Hellerup var et KFUM-seminarium, af mange opfattet som et spejderseminarium – »borgerligt og småfint«, og det bar på en arv fra Frederiksberg og dets højt værdsatte leder Aage Nørfelt. Kampmann – og Hellerup – måtte på den ene side være forpligtet på denne arv, ikke mindst fordi KFUM stadig blev betragtet som en del af Indre Missions ungdomsarbejde, på den anden side var opbruddet og senere bruddet mellem IM og KFUM på vej. Ved indvielsen sagde den nye forstander at der ikke skulle prædikes på stedet, men at seminariet fandt »at de kristne tanker om mennesket er den rigtige basis for al opdragelse« (s. 168). Det var baglandet tilfreds med. Om det lykkedes for seminariet besvarer Kampmann klogeligt nok ikke, for netop i hans forstandertid svækkedes »idéseminariernes« position i dansk seminarieverden. Det andet forhold der lå det nye seminarium på sinde var at skabe en syntese mellem det faglige studium og elevernes personlige udvikling. Kampmann håbede at forene de to søjler til en helhed, så de studerende udviklede sig gennem fagligt arbejde. Det var et synspunkt som han senere fik lejlighed til at argumentere for i forbindelse med læreruddannelsesloven af 1966 i hvis tilblivelse han tog aktivt del. Heller ikke dette forhold konkluderer Kampmann på, men han oplevede selv som forstander (rektor) og mange gange siden at de studerende tog den faglige søjle for givet. Det personlige element lærerne og miljøet kunne give, var det der blev husket.

Bogen er blevet til ved hjælp af et stort dokumentarisk materiale og forfatterens egne erindringer og hukommelse. Det er en metode som gør skildringen ujævn i både indhold og sprog. Den handler om Kampmann og Hellerup, men alligevel inddrager

den i udblik også mere generel seminariehistorie. Det er i sig selv prisværdigt, men er en vanskelig balance. Bogens største værdi ligger i skildringen af en overgangstid hvor seminarierne er på vej bort fra det traditionelle højskolepræg over til at blive en del af uddannelsessystemet med langt flere centraliserede og systematiserede retningslinjer og mere administration. Med alt hvad det indebærer, bl.a. at en forstander, rektoren, mere blev administrator end pædagogisk leder. Den periode er ikke meget belyst, men med Kampmanns bog er et velkomment bidrag kommet på tryk.

Verner Bruhn

Bent Essinger: Ej at synes ... Marie Kruses Skole 1869-1971.

Farum 1994, 198 s..

Marie Kruses Skole fejrede sidste år sit 125-års jubilæum med hele to udgivelser. Henrik Zip Sane skrev om skolens udflytning og udvikling i Farum, anmeldt i Uddannelseshistorie 1994.

I det foreliggende værk behandler Bent Essinger, der er historielærer på skolen, udviklingen fra Marie Kruses overtagelse af skolen i 1869 og frem til udflytningen.

Bogen er disponeret i tre dele efter lederens funktionstid, Marie Kruse 1869-1902, Laura Jensen 1902-1937 og Johan Clausen 1938-1972.

Marie Kruse formåede at skabe en levedygtig pigeskole, hvis ideologiske fundament var tidens opfattelse af de særlige problemer, der knyttede sig til pigernes første overgangsalder i 13-15-års alderen. I disse år skulle de skånes og ikke udsættes for de samme intellektuelle krav som drengene. Desuden skulle pigerne forberedes på rolle som hustru og moder, og derfor have andre fag end drengene. Marie Kruses Skole var en privat pigeskole, der socialiserede pigerne ind i en borgerlig konservativ livsholdning. Gud, konge og fædreland. Som Flensborgpige var Marie Kruse meget optaget af Slesvig-problemet. Efter systemskiftet i 1901 blev den store skolereform gennemført, og nu kunne pigerne få adgang til statskolerne, hvor de måtte honorere de samme krav som drengene. Efterhånden var der få, der fastholdt tanken om pigernes svaghed i

overgangsalderen, men der blev dog givet tilladelse til afholdelse af pigeskoleeksamen, som tillod andre fag end drengenes, bl.a. skræddersyning i stedet for matematik og to-års kursus i stedet for drengenes etårige realklasse.

I Laura Jensen tid blev kruseideologien fastholdt og skolen fremstod i stadig højere grad som en konservativ enklave, hvor borgerskabets små sommerfugle skulle bevare støvet på vingerne så længe som muligt. Det blev en vanskelig position at opretholde, og Johan Clausen måtte da også resignere og punkt for punkt bøje sig for elevkrav om en tidssvarende skole. Økonomien tvang også skolen til at optage drenge i 1965, og med ungdomsoprøret og udflytningen til Farum var en epoke slut.

Essinger bygger på et omfattende materiale, herunder mange interviews af elever. Det er et spændende kildemateriale, men fyldt med metodiske problemer. Mange husker de negative sider, især den hårde disciplin, men også glæden ved at kende et regelsæt, som kunne være til gavn i borgerskabets cirkler.

De to store damer vurderes positivt. Jeg savner en problematisering af konservatismens konsekvenser. Kruse og Jensens historiske forbilleder tillod dem ikke at lukke det moderne ind på skolen. Det blev først rigtigt klart i Clausens tid. Det kulturelle efterslæb var ved at kvæle skolen.

Ej at synes ... giver et nærbillede af en særpræget skoles liv, ofte set med elevøjne. En bog som ikke mindst de gamle elever vil have glæde af at læse.

Harry Haue

Skolen i Ribe: Ribe Katedralskole 1145-1995.

Red.: Mette Bolding, Lars Ilsøe, Hans S. Jeppesen og Anette Vind, 1995, 150 s.

Imellem kirken og vandet: Aarhus Katedralskole 1195-1995.

Red.: Finn Stein Larsen, 1995, 273 s.

Husker du vor skoletid på OK? Odense Katedralskole i Jernbanegade 1894-1994.

Red.: Hans Henrik Jacobsen, Odense Universitetsforlag 1994, 132 s.

Horisont og Pejling – en debatbog om dannelsen i 90'erne.

Red.: Vilhelm Kemp og Karin-Ann Madsen,

Odense Katedralskoles Pædagogiske udvalg, Slagmarks Skyttegravsserie, 1994, 211 s. Købes gennem Slagmark – tidsskrift for idehistorie, Postboks 1058, 8200 Århus N.

Patina fascinerer i disse postmoderne tider. Historie er en kvalitet, som kan bidrage til en skoles profilering. Tre katedralskoler fejrer deres jubilæer med udsendelse af spændende bøger, også selv om skolernes historie er skrevet flere gange før. Tiderne forandres og vi med dem. Mindst hver ny generation må have sin historie, og dermed også sin skoles historie.

Odense katedralskole lægger radikalt ud med en debatbog om dannelsesbegrebet. På en skole, hvor dannelse er blevet udviklet i 700 år, er det påkrævet at gøre sig klart, hvilken dannelse vi i dag bør udvikle hos de unge.

Det er en ny form for jubilæumsmarkering, der henvender sig til en bred læsekreds også uden for gymnasieskolen. Redaktørerne stiller indledningsvis spørgsmålet: Hvori består dannelse eller hvad er dannelse frem mod år 2000? De mener at i det omfang man kan uddrage et samlet udsagn af bogens artikler, så er dannelse primært en proces og ikke et bestemt kanonisk indhold. »Dannelse er den personlighedens stadige forvandling, der sætter et menneske i stand til at tage del i et samfundsliv i hastig forandring.« Spørgsmålet om dannelsens indhold er normativt og fremtidsrettet, men kan i sagens natur kun besvares kognitivt fortidsrettet, bundet til vore erfaringer.

Bogen er opdelt i fire afsnit, nemlig dannelse frem mod år 2000, dannelsens pædagogiske og ungdomskulturelle rum, gymnasiet – skolen i midten og dannelse og identitet – nationalt og internationalt.

De 16 bidrag indkredser nogle forudsætninger og midler til at nå et nyt dannelsesbegreb. Lars Qvortrup når efter min mening langt, inspireret af Niklas Luhmann, når han fremhæver dannelse som en parathed til at indgå i en metadiskurs med forskellige subkulturer, og dermed udvikle evnen til at etablere relative stabiliteter.

Uffe Gravers Pedersen illustrerer dette behov for metadiskurs, når skolereformers indhold bestemmes ahistorisk, historisk. Reformprocessens opinionsledere ønsker en re-

form, der retter op på de mangler, de selv for et slægtled siden følte på deres krop, men glemmer at reflektere over den nye generations helt anderledes forudsætninger.

Jørgen Gleerup understreger, at da nationalstatens enhedskultur brød sammen, i gymnasiet med den røde betænkning i 1960, blev den erstattet af videnskaben som overbegreb. I 1990'erne er vi kommet dertil, at de videnskabeligt opbyggede hierarkiske former erstattes af et nyt centerløst, dialogbetiget dannelsesbegreb, hvor lukkede systemer kommunikerer med hinanden og danner en anden orden, gør det muligt at nå indsigt på et højere niveau. Dannelse og uddannelse er underbegreber, og ikke med videnskaben, men den kulturelle læring eller måske endog det kulturelle demokrati som overbegreb. Lidt trist at redaktionen ikke har kunne formå repræsentanter for de naturvidenskabelige fag til at bidrage til denne centrale dannelsesdiskussion. Men man kan håbe at eksemplet fra Odense inspirerer andre til at benytte skolejubilæer til også at tage generelle pædagogiske problemstillinger op til behandling.

Det andet jubilæumsskrift fra Odense Katedralskole er skrevet til inderkredsen omkring skolen. Det drejer sig om en vifte af eleverindringer fra de sidste 100 år, hvor skolen har haft til huse i Jernbanegade. Vel at mærke elever, der blev til noget. Redaktøren Hans Henrik Jacobsen gør i en indledende artikel kort rede for baggrunden for bygningen af den nye skole, der over den indgangsportal, der vender ud mod byen, fik indskriften: »Literis et Humanitati« (for videnskab og dannelse). Det var en indskrift der var flyttet med fra den tidligere skolebygning fra 1846. På portalen, der vender ind mod skolegården, anbragte arkitekten indskriften: »Kundskab er magt«. Læst i den kronologiske rækkefølge giver erindringerne glimt af skolens liv og den udvikling, som gymnasiet har været igennem. I en afsluttende artikel beskriver Kim Beck Danielsen skolen som monument, et palads i renaissancestil med pompejanske dekorationer. Bygningen skulle signalere klassisk dannelse.

Århus Katedralskole fejrer 800-års jubilæum og det har resulteret i to udgivelser, nemlig en bog om bøger i skolens bibliotek,

som anmeldes særskilt af Erik Nørr i denne årbog, og selve jubilæumsskriftet, redigeret af Finn Stein Larsen, mangeårig lærer på skolen.

Bogen er opdelt i tre afsnit: Historien, hvor latin- og historielærere redegør for skolens udvikling fra Bisp Peders gavebrev i 1195 til nutidens gymnasium. Anden del kaldes hilsner til skolen; spændende artikler, småglimt og erindringer af Bjørnvig, Bjørnkjær, Albeck, Braad Thomsen, Malmros, Bender m.fl. Tredie afsnit hedder »Strejflys over livet på skolen«. Her bliver undervisningen i enkelte fag beskrevet, kunst og sang omtalt og komedie og arkitektur behandlet.

Det er et spændende jubilæumsskrift, velredigeret og flot udstyret. De analyserende artikler bygger tydeligvis på et solidt kilde-materiale, men redaktøren har valgt at udelade det dokumenterende apparat. Henvisninger kan dog rekvireres på skolen. Henning Damsgaard Pedersen udnytter i forbindelse med en diskussion af læsekyndigheden før 1814 de nyeste forskningsresultater, nemlig Anna Thestrups artikel i Uddannelseshistorie 1992 og Ingrid Markussens resultater.

Der findes kun en håndfuld skoler i Danmark, der har så lang en historie, som Århus Katedralskole. Derfor er det for den skolehistoriske forskning vigtigt at få vendt så mange sten som muligt for også at få middelalderens og den nyere tids skoleliv undersøgt.

Ribe Katedralskole fyldte 850 år den 13. juni 1995. Grundlaget for denne præcise datering er, at bisp Elias overdrog skolen til domkapitlet. Rektor Bent Karsdals indledende kapitel i jubilæumsbogen afslører dog, at datoen blot er udtryk for, at da omtales skolen for første gang. Den er ganske gammel ældre.

I det følgende afsnit skriver Jacob Balling om skolen, kirken og byen 1145-1536. Her sættes de sparsomme tekstfragmenter ind i en europæisk kontekst og får dermed fylde og mening. Katedralskolevæsenets principlære skabte forbindelse fra pave til pog i Ribe og sikrede de lokale menigheders støtte til skolen, en støtte der havde karakter af en hellig pligt.

Bygningerne, biblioteket, den biologiske samling, kunsten og eleverne får hvert et kapitel og giver hver især spændende facetter

af den gamle skoles historie. To store personligheder, humanisten og skolens rektor Christian Falster 1690-1752 og naturvidenskabsmanden Eugenius Warming, student fra skolen 1859, bliver grundigt portrætteret. Her trækkes linier fra den lille domkirkeby til den store verden. Falster gjorde en betydelig indsats for at gøre den romerske litteratur tilgængelig i Danmark og Warming medvirkede til, bl.a. under et studieophold hos P.W. Lund i Lagoa Santa 1863-66, at udvide kendskabet til tropernes naturforhold.

Jubilæumsværkets sidste trediedel består af lærer – og eleverindringer. E. Thstrup Pedersen, der var klassisksproglige elev på skolen 1930-33, karakteriserer lærerne og pædagogikken. Klassikeren Valdemar Nielsen lærte ham græsk og Erik Lund, den senere så kendte lærebogsforfatter og rektor i Fredericia, tog sig af historieundervisningen, bl.a. ved at lade eleverne lytte til radioudsendelser. Den pædagogiske praksis var præget af overhøring, kontrol af det indlærte, frem for diskussion. Videnstilegnelse blev prioriteret højere end holdningsdannelse. Ribe Katedralskoles jubilæumsbog er smukt illustreret med mange farvebilleder. Det er en bog som både opfylder sin opgave med at beskrive den lokale institutionshistorie og trækker linierne ud til de steder og kulturer, som skolen fik sin næring fra. Dermed bliver beskrivelsen af den lille skole ved havet også en generel og veldokumenteret skolehistorie.

Harry Haue

Overført fra Aarhus Katedralskoles bibliotek. Red. Carsten Bach-Nielsen og Per Dahl. Udg. af Aarhus Katedralskole i forbindelse med skolens 800 års jubilæum 1995. 135 s. ill. Pris 100 kr. (ekspedition: katedralskolen).

Aarhus Katedralskole benyttede sit jubilæum til at skille sig af med en stor del af sit gamle bibliotek, som stammede fra den tid, da skolen var et klassisk lærdomssted. Mange af de andre gamle gymnasier har i tidens løb stået i samme dilemma: hvad skulle et moderne gymnasium med store samlinger af gamle filologiske og teologiske værker? Enkelte skoler har sat en ære i at bevare de gamle bogsamlinger som et monument fra

skolens fortid og har på denne måde i hvert fald haft mulighed for at vise elever og besøgende gode eksempler på perler fra bogtrykkerkunstens lange historie. Noget der måske bliver ekstra brug for i vore edb-tider. Som eksempler på latinskolebiblioteker, der er intakte, kan nævnes: Ribe, Roskilde, Odense og Sorø. I denne forbindelse bør også nævnes det lille fine bibliotek fra Nyborg lærde Skole (skolen nedlagt 1839), som findes på Nyborg Museum. Den anden yderlighed er de gamle skolebiblioteker, der er blevet spredt for alle vinde, fordi skolerne totalt manglede interessen for dem, eller de var opbevaret på en så fortvivlende måde, at de bogstavelig talt var ved at gå til.

Aarhus Katedralskole indtager i denne sammenhæng en mellemstilling. Det store bibliotek, der blev oprettet efter Høegh-Guldbergs forordning af 1775, er nok blevet spredt, men denne spredning er sket på en kontrolleret måde, og bøgerne findes stadig i Århus. Den kontrollerede afvikling startede allerede ved århundredeskiftet, da ca. halvdelen af katedralskolens daværende 60.000 bind blev overført til det nyoprettede Statsbibliotek, hvor katedralskolens bibliotekar blev den første overbibliotekar. Op til skolens jubilæum i 1995 er der så yderligere overført ca. 10.000 bind til Handelshøjskolens fællesbibliotek og til en række universitetsbiblioteker (det teologiske fællesbibliotek, institutterne for Oldtid og Middelalder, for romansk, nordisk og germansk filologi, institut for de eksakte videnskabers historie, historisk og litteraturhistorisk institut m.fl.). Baggrunden for overførelsen var, at bibliotekslokalet skulle bruges til PC'ere, men nok især, at skolen ikke magtede resurse-mæssigt at røgte sit museale bibliotek.

Det er meningen med overførslen, at bøgerne i fremtiden ikke skal være en død skat, men at de skal bruges af interesserede forskere. For at understrege dette forhold har katedralskolen bedt medarbejdere ved institutter, der har fået lov til at udtage bøger fra skolens bibliotek, skrive en artikel med udgangspunkt i de overførte bøger. Dette har resulteret i en spændende publikation med syv læseværdige artikler, der viser, at katedralskolens bibliotek på en række områder har indeholdt centrale bøger inden for en lang række videnskaber, og at disse bøger

også i dag kan benyttes af fagfolk, når de skal beskrive deres fags udviklingshistorie.

De syv forfattere har grebet opgaven lidt forskelligt an. Nogle tager udgangspunkt i et bestemt værk og dets forfatter. F.eks. glæder Ole Knudsen fra Institut for de eksakte videnskabers Historie sig over, at det grundlæggende tidsskrift »Annalen der Physik und Chemie« nu er blevet tilgængelig i Jylland. Katedralskolen havde abonneret på det i årene 1840-77, hvilket stort set svarede til de år, hvor den betydelige Johann Christian Poggendorff redigerede tidsskriftet.

Carsten Bach-Nielsen og Benedikt Otzen skriver om bøger, der er overført til Det teologiske Fakultet. Den førstnævnte undersøger, om der i Ove Høegh-Guldbergs teologiske værker kan findes idemæssigt grundlag for hans senere reaktionære politiske virke. En særlig grund til at beskæftige sig med Guldberg var, at han stod bag den forordning, der oprettede de gamle latinskolebiblioteker, og at han senere efter statskuppet i 1784 endte som amtmænd i Århus og har foræret flere bøger til katedralskolen. Benedikt Otzen fortæller om Sorø Akademis lektor P. Hjorts »Gamle og Nye Psalmer til Brug i Skolen, Hjemmet eller Kirken« (3. udg. 1843) og om Carsten Hauchs bidrag hertil. Den senere biskop J.P. Mynster forhindrede, at Hjorts salmer vandt større udbredelse.

Ole Lauridsen fra tyskinstittutet på Handelshøjskolen i Århus skriver om den tyske rektor Johann Christian August Heyses mange ordbøger og grammatikker fra begyndelsen af det 19. århundrede og afslører, at Heyses fremstillingsform og principper for opbygning af den ideale grammatik havde inspireret ham, da han selv i 1995 udgav en ny tysk grammatik.

Tre bidragsydere har nok taget udgangspunkt i overførte bøger, men har samtidig skrevet artikler, der har bredere sigte. Giuseppe Torresin fra Institut for Oldtid og Middelalder fremhæver i sin artikel om latinens betydning i lærdommens tidsalder (1600-1750), at det var et fællestræk for skolevæsenet overalt i Europa, at man brugte de samme lærebøger, og at man behandlede de samme antikke forfattere. Frits Andersen fra Institut for Litteraturhistorie var overrasket over så meget rejselitteratur, der

fundtes i katedralskolens bibliotek, men forklarer det med, at bøger om rejser var meget læste i 18. og 19. århundrede. De var en af de ældste former for formidling af tidens kundskaber og viden om verden. Rejselitteraturen er i de seneste år blevet opvurderet af litteraturforskningen. Endelig giver Vagn Outzen fra Institut for romansk Filologi en gennemgang af »Fransk i Danmark« fra adelens elitære dannelse under Enevælden, over borgerskabet som kulturbærende klasse i det 19. årh. til det 20. årh.'s demokratisering af den almene dannelse. Helt indtil den nye gymnasireform i slutningen af 1980'erne stod faget fransk stærkt i gymnasiet.

»Overført fra Aarhus Katedralskoles bibliotek« bringer os således vidt omkring i de sidste århundreders videnskabelige miljø. Det er i høj grad også skolehistorie, da det giver et godt indtryk af, hvad tidens latinskolelærere har beskæftiget sig med eller fundet væsentligt (ikke alle bøger er blevet lige meget brugt). For nutiden kan mange af bogtitlerne måske undre, men latinskolernes biblioteker var dengang lærernes eneste mulighed for at komme i kontakt med videnskabelig litteratur, da bibliotekssystemet ikke var udbygget. Men bøgerne fortæller også om den kolossale forskel, der var mellem datidens latinskole og et moderne gymnasium.

Erik Nørr

Johnny Wøllekær: En skole vokser frem. Odense Tekniske Skole gennem 150 år
260 sider. Odense 1994.

På et spørgsmål om tidspunktet for erhvervsskolernes opståen er det brede svar: efter næringslovens ikrafttræden 1. januar 1862.

Oplæring i håndværk og handel havde fra gammel tid været et laugsanliggende, og da laugene ifølge næringsloven af 1857 skulle bortfalde efter en frist på fem år, stod lærlingene uden formaliseret uddannelse. Derfor bryder de tekniske skoler og handelsskolerne frem i 1860'erne.

Håndværkerne og købmændene kunne ikke affinde sig med, at deres lærlinge (oftest med kun syv års skolegang bag sig) skulle nøjes med at modtage den undervisning, værkstedet, butikken eller kontoret

kunne afse tid til inden for den almindelige arbejdstid. Erhvervene stod tilmed over for en hidtil ukendt dynamik i udviklingen: industrialisering, landbrugsomlægning og stigende handel, både en gros og en detail.

I de større byer var der imidlertid teknisk undervisning i gang før næringslovens vedtagelse – først i Odense.

Her tog fem håndværksmestre initiativet til en teknisk skole allerede i 1844 – ikke noget tilfældigt tiår, thi i 1844 og 1847 afgav den komité, Københavns bystyre havde nedsat til undersøgelse af laugene, sine to kritiske betænkninger. Det skete under forsæde af O.F. Müller, laugenes fjende nr. 1, og den mand, der blev næringslovens fader.

I Odense var fornemmelsen for et nyt behov altså lige så tidligt på færde som i hovedstaden.

Det er uhyre vigtigt, at Odense Tekniske Skole har villet markere 150 års jubilæet med en bog, der behandler denne udvikling.

Det er blevet til en omfangsrig skildring med et væld af illustrationsmateriale i form af billeder og statistikker. Desuden er små biografier og erindringsglimt anbragt i boks med kontrafarve. Noget sådant har naturligvis kun kunnet lade sig gøre med støtte fra hele syv gavmilde fonde.

Forfatteren, Johnny Wøllekær, har skilt sig vel fra opgaven. Den er grebet strengt kronologisk an, og de ni perioder, han opdeler udviklingen i, er begrundede i lovgivningsmæssige skillelinier (næringsloven og lærlingelovene) og lokale forhold (skiftende lokaliteter etc.).

Hele tiden holder Wøllekær den lokale udvikling op mod landets almindelige erhvervsudvikling. Det er gjort med kyndighed og konsekvens. Læseren får sin danske historie repeteret, og de specielt skolehistorisk interesserede læsere får rigt indblik i undervisningsmæssige problemstillinger inden for det tekniske fagområde.

Et par eksempler: besættelsestidens tragiske begivenheder med attentatet på forstander Lomholt og en lærlingeklasses samtidige makabre telefonspøg er sat perfekt ind i den odenseanske besættelsessammenhæng.

Desuden er 1960'ernes strid om bager-skolens eventuelle nedlæggelse fastholdt, således at de, der over 30 år senere som en selvfølgelighed ved, at visse faguddannelser

er centraliseret – bagernes således i Tønder – oplever de svære fødselsveer. Hvilke skolehistorieinteresserede tænker på de fynske bageres kvaler, da deres lokale bagerskole gled dem af hænde. Godt at sådan et træk er registreret.

Skulle man hæve en finger til beklagelse af noget, kunne det være over detailrigdommen. Den kan f.eks. i kapitlerne 5 og 8 bremse læselysten en kende. Ikke alt er jo lige vigtigt.

Enkelte af portrætterne burde have været anbragt tættere ved tekstens introduktion af personen. Det gælder eksempelvis den attentatramte forstander. Han sidder side 156, men burde have siddet side 144.

Slutvurdering: erhvervsskolelitteraturen er blevet væsentlig beriget med Johnny Wøllekærs bog.

Fl. Lind Hansen

Kirke og skole i medgang og modgang og medgang.

Red. af Birgitte Thyssen, Lars Nymark Heilesen og Helle Krogh Madsen. Materialecentralen/Religionspædagogisk Center 1995. 168 s. Pris: 125 kr.

Med skoleloven af 1975 blev den formelle adskillelse mellem kirke og skole gennemført, så skolens kristendomsundervisning ikke længere skulle være af forkyndende, men af kundskabsmeddelende karakter. At skolens undervisning ikke længere var dåbsoplærende, satte kirken i en ny situation, og det tog nogle år at erkende den nye virkelighed. Biskop Herluf Eriksen var en af de første til at pege på kirkens nye undervisningsopgave, og på hans initiativ blev sagen taget op på forskellig vis. I 1987 kom forsøgsordningen om den indledende konfirurationsforberedelse, permanent fra 1994, i 1981 oprettedes et lektorat i religionspædagogik ved Præstehøjskolen, fra 1992 udvidet til Folkekirkens pædagogiske Institut. Størst betydning har det dog haft at skole og kirke igen har fundet sammen i ønsket om samarbejde efter for mange år, hvor skolen for sømte en seriøs undervisning i faget og præsterne stort set nøjedes med at jamre over de nye tilstande. Det bedre klima har givet sig udslag i mange lokale initiativer med kursusvirksomhed og oprettelse af

pædagogiske studiesamlinger, organiseret på forskellig måde, men med samme sigte, nemlig at fremme samarbejdet mellem skole og kirke.

Det er på denne baggrund at Folkekirkens pædagogiske Institut har udsendt Kirke og Skole – med undertitlen »i medgang og modgang og medgang ...« som udtryk for det forbedrede samarbejds-klima. Bogen er en arbejds- og debatbog »med det formål at hjælpe og inspirere til udviklingen af samarbejde mellem skole og kirke«. Det vil jeg afgjort tro at den kan.

Bogen er delt i to hoveddele. Den første består af fem baggrundsartikler, den anden, praksisdelen, rummer seks modeller for skole-kirke samarbejde, et idékatalog og en idéliste samt nyttige oplysninger om adresser, organisationer m.v. Birgitte Thyssen, lektor ved det religionspædagogiske institut, indleder med artiklen At døbe og lære – om sammenhængen mellem dåben og kirkens undervisningsmæssige forpligtelse gennem tiderne, og om det historiske forhold mellem skole og kirke indtil 1975. En nyttig og søber oversigt.

Leder af Folkekirkens Skoletjeneste København-Frederiksberg, hjælpepræst Helle Krogh Madsen går i artiklen Samtale i øjenhøjde dybere ind i kristendomsundervisningens problematik efter 1975. Hun argumenterer klogt imod de røster der har hævdet at kristendomsundervisning »bare« kan erstattes af filosofi, og ser i øvrigt det positive i den sækulariserede 1975-lov, at den faktisk »var med til at bane vejen for en fornyet samtale mellem skolen og kirken«. Hovedpointen i hendes artikel er samtalens mulighed og umulighed. Vi har et fælles åndeligt landskab, men er dels som tidens mennesker ramt af »den religiøse sprogløshed«, dels er både lærere og præster for dårlige pædagoger. Lærerne burde være bedre, medens ingen kan bebrejde præster at de ikke er pædagoger, men det peger på nødvendigheden af at gøre en indsats just på det felt.

Sognepræst Lars Nymark Heilesen har fået til opgave at skrive et portræt af Tidens kirke, og hvilke muligheder han ser for et skole-kirke samarbejde. Artiklen prøver at karakterisere kirken med udgangspunkt i Luthers »Syv kendetegn« på kirke (plus nogle flere). Heilesen beklager den »ek-

klesiologiske minimalisme« (ekklesiologi=læren om kirken), som han finder karakteriserer den danske kirke. Det har ført til at kirken koncentrerer sig om forkyndelsen og derfor nedprioriterer undervisningen.

Det væsentlige indhold i disse baggrundsartikler er kirkens forhold til (dåbs)undervisningen, og det skolehistoriske islæt er sine steder noget forenklet. F.eks. når Birgitte Thyssen (s. 17) hævder at 1814-loven »med enkelte a jourføringer – f.eks. ... det Sthyr-ske cirkulære ... var gældende lov helt frem til folkeskoleloven i 1937«. Også hos Heilesen kunne man have ønsket en mere analyserende vurdering af Luthers tanker om undervisning.

Præsentationen af skolen er overladt Religionslærerforeningens formand, John Rydahl, i artiklen Tidens skole – skolen i tiden. Den er desværre ikke helt vellykket. Rydahl vil både gennemgå og forklare den nye folkeskolelov og dens intentioner og kristendomsundervisningens placering og muligheder i skolen i dag. Artiklen er blevet en blanding af kommentarer til loven og en del pædagogiske selvfølgeligheder af arten »børn lærer bedst når de er glade«. Jeg savner dybde og perspektivering i hans redegørelse f.eks. i afsnittet om tværfaglighed – (underviser man *i fag* eller *med fag*?). På samme måde savnes dybde i spørgsmålet om elevernes medbestemmelse om undervisningens indhold og struktur. Lovens stærke understregning af elevernes medbestemmelsesret skal vel i didaktisk sammenhæng ses sammen med en respekt for, at børn ikke udsættes for urimelige problemstillinger der kun skaber pseudovalg. Det er synd at redaktionen har svigtet ham, så afsnittet om skolen er blevet så flimrende.

Som sidste indledningsafsnit skriver skolepsykolog Ole Varming om Tidens børn og unge – kompetent og saglig redegørelse og sproglig ukunstlet og konkret. Varmings konklusion er at der ikke findes ét billede af børn og unge, men kun træk der er fælles for nogle grupper, men ikke for alle. Et vigtigt træk i tiden er at »generationskløften« i vor tid på flere områder er byttet om – det er de unge der lærer de gamle – (tænk på computerteknikken). Hovedspørgsmålet for opdragelsen bliver for Varming det løgstrupske begreb tilværelsesoplysning.

Bogens anden halvdel viser hvordan skole-kirkesamarbejdet rundt om i landet er grebet an, og her kan lærere der tumler med emnet hente nyttig inspiration. Det samme gælder Idekataloget over enkeltprojekter, der spænder vidt både i emnevalg og arbejdsform.

Det er en nyttig bog som bør kunne videreføre den debat om faget der er i gang. Oversigtsartiklerne giver baggrund, og der er meget at hente i praksisdelen. Desværre er bogen præget af en noget løs redigering f.eks. med de indsatte tekstciter og noter, der er af varierende kvalitet, og der er en del overlapninger i artiklerne. Men det kan vel rettes når en ny udgave med ajourførte praksiseksempler kommer.

I alle artikler hedder det »skole og kirke«. Kun i bogens titel hedder det »Kirke og skole« – mon det er en tilfældighed?

Verner Bruhn

Bernard Eric Jensen: Historiedidaktiske sonderinger, bd. 1.,

Institut for historie og samfundsfag, Danmarks Lærerhøjskole, 1994, 206 s. kr. 100.

Historiedidaktik er en formidlingsdisciplin mellem forsker og forbruger. Danske historiedidaktikere lod sig inspirere af bl.a. tyske historikere, der siden 1960'erne har arbejdet med udviklingen af en en historisk bevidsthed eller historiebevidsthed.

Nu har Eric Bernard Jensen, der er ansat ved Danmarks Lærerhøjskole, sonderet forandringer omfang og dybde i en dansk sammenhæng. Der er tale om en artikelsamling, skrevet og udgivet over årene, og nu samlet i bogform.

Bogen er delt i to afsnit. I første del har overskriften: Mod et historiedidaktisk paradigmeskifte, mens anden del har overskriften: Med Europa som ramme.

Indledningsvis fastslår forfatteren, at historiedidaktik må defineres som »empiriske, teoretiske og normativ-kritiske analyser af historiebevidsthedens dannelse, former og funktioner«. Omdrejningspunktet i alle artiklerne er det imperative i at sammentænke fortidstolkning, samtidsforståelse og fremtidsforventning med henblik på at udvikle en tidssvarende historiebevidsthed.

Tankegangen er den vel efterhånden al-

ment accepterede at historien er død og kun får nyt liv gennem de spørgsmål, vi stiller til den. Genoplivningen er mere relevant på nogle områder end andre, og det har forskerne og historielærerne ikke altid været opmærksomme på. Spørgsmålenes relevans afgøres af den kvalitet de har i udfyldningen af fremtidsforventningerne og – scenarier.

Mon ikke store dele af skole – og uddannelseshistorien blev og bliver skrevet ud fra denne fremtidsfunktion? Ønsket om at ændre eller fastholde bliver ofte belagt med eksempler på mangler og fortrin i fortidens skole.

Den geografisk ramme for afsøgning af udviklingen i historiebevidsthedsbegrebet er begrænset til Skandinavien, England og Tyskland. Siden annalskolens gennemslag er det ikke meget, vi her i landet har hørt til fransk og i det hele taget sydeuropæisk historiedidaktik.

Læs sidste kapitel: Europa som historiebevidsthed – om historiebevidsthedens kendetegn, brugsværdi og kvalitet, først. Det vil motivere til nærlæsning af de mange gode refleksioner over historiedidaktikkens udvikling og aktuelle mål.

Harry Haue

Bjørn Verstege: Marie Mørks Skole – en skole med en historie. Marie Mørks Skole, Hillerød, 1995. 131 s. Kr. 75,-

En privat skoles historie er på en måde et afgrænset emne. Alligevel kan den ikke ses isoleret. Den hænger sammen med samfundets historie, med den øvrige skolehistorie og med lokalhistorien i den pågældende periode.

Bjørn Verstege, der har været lærer på skolen i 30 år, har ved en fremragende evne til at udvælge sit stof formået at give en skildring af skolens 100-årige historie på en måde, så alle sider er tilgodeset i rimelig grad. Forfatteren har ikke sat sig som mål at få alt med om de 100 år. Stoffet kan suppleres med andre skildringer, som der er henvist til. Det har derimod ifølge forordet været et ønske at levendegøre skildringen ved hjælp af en udbredt anvendelse af citater. Det må siges at være lykkedes. Men også de velvalgte illustrationer bidrager til

opnåelsen af det gode mål. Det gør i høj grad også forfatterens på en gang saglige og personlige stil og hans gode sprog. Trods det forholdsvis begrænsede antal sider er jubilæumsskriftet, hvad angår indholdet en stor bog.

Der fortælles om Marie Mørks baggrund i hjemmet, i den private undervisning hos slotspræsten i Hillerød og i uddannelsen på N. Zahles Skole. Slotspræsten var dengang digteren Christian Hostrup. Han underviste Marie Mørk og hendes brødre sammen med sine egne børn.

De hundrede år inddeles meget rimeligt i perioderne fra grundlæggelsen i 1895 til almen-skoleloven 1903, fra 1903 til lederskiftet i 1930, fra 1930 til skoleloven 1958 og fra 1958 til 1995.

Det er karakteristisk for skildringen, især af de tre første perioder, at den i høj grad fokuserer på livet på skolen og herunder ikke mindst undervisningen, hvilket er sjældent i skolehistoriske arbejder, men efter min mening prisværdigt. Forfatteren er tydeligvis mangeårig børneskolelærer, foruden at han er cand. pæd. i historie.

For den sidste periode er der en interessant redegørelse for fire byggeplaner, hvoraf ingen er blevet gennemført. I forbindelse med den sidste fremsætter forfatteren en af sine gode personlige bemærkninger. Jeg vil gerne gøre den til min og synes, den er værd at anføre. Han mener, skolen ved en nedrivning af den »Ny Skole« fra 1907 kan lide et uopretteligt tab. »Arkitektur er ikke bare mursten, men arkitektur er også – som i tilfældet med den Ny Skole bærer af identitet og tradition. Begreber, som man skal være varsom med at skrotte.« (s. 111)

En af forfatterens kolleger, Bjarke Schmidt, giver på fem sider et begavet referat af 11 numre af et skoleblad, der udkom, mens han selv var elev på skolen i ungdomsoprørets dage fra 1966-1969.

I forbindelse med skolens økonomiske vanskeligheder sidst i tyverne, skriver forfatteren, at der ikke i de bevarede papirer er noget, »der kan belyse, hvilke overvejelser Marie (og Eva) Mørk måtte have gjort sig i denne svære tid; men enden på det hele blev i hvert fald, at man besluttede sig til at overdrage ledelsen af dagskolen til en mand«. (s. 60). Jeg er i tvivl om meningen. Sådan kan selv emanciperede kvinder vel godt dengang have følt, men der er tilsyneladende ikke belæg for, at de gjorde det. I dag ville det være utænkeligt, og det ville være latterligt at antyde noget sådant. Heldigvis. Desværre opfattes det modsatte i mange andre forbindelser som helt i orden. Fordommene har fået modsat fortegn.

Som lærer på skolen har forfatteren kærlighed til den, men han er ikke ukritisk. Det er således ikke et reklameskrift. Udgivelsen af denne jubilæumsbog tjener skolen til ære.

Ellers er der kun at nævne, at fraværet af sproglige og historiske sjuskefejl er med til at gøre bogen til god og behagelig læsning. Et par små historiske fejl bør vel korrigeres i en anmeldelse, når de er bemærket, og der kun er få af dem. Selskabet for Dansk Skolehistorie har fået en anden formand og denne er generalforsamlingsvalgt. Det fremgår indirekte, at fysisk afstraffelse i form af lussinger blev afskaffet i 1967, men lussinger har aldrig været tilladt!

Leif Degnbol